

Amatörbotanikens 1900-tal

Amatörernas roll inom botaniken är till stora delar ett ännu utforskat ämnesområde. Vetenskapshistorikern Jenny Beckman är en av pionjärerna inom denna forskningsgren. Här skriver hon om gräspräster, skolherbarier och landskapsfloror.

JENNY BECKMAN

När Bertha Emilia Sandén kom som prästfru till Medelplana på Kinnekulle år 1913, så möttes hon i dörren av den förre kyrkoherden Kinbergs åldriga änka, som blängde på henne och sade:

– Härifrån kommer du inte levande, och gräspräster kommer du inte undan!

Alldeles sannspådd blev hon inte, för paret Sandén avancerade till större och mer välutrustade prästgårdar i Skara stift, men i ett fick hon rätt: gräspräster gick inte att undvika. Det vill säga, alla dessa botanikintresserade präster som fram på västkusten började dyka upp för att utforska traktens rika flora, och som väntade sig gratis kost och logi i prästgården. Leander Kinberg hade själv varit en intresserad och kunnig botanist, vars anspråkslöshet och hjälpsamhet – enligt herdaminnet – inte sällan missbrukades, ”ländande honom till skada men ej till vanheder”, och det är lätt att föreställa sig att gräsprästernas besök under hans tid var både många och långa.

Historien berättar om mer än prästfruars vedermödor vid 1900-talets början. Den vittnar om ett myller av blomstervänner och det nätverk som bar upp dem. Och detta kristliga blomsterintresse kunde sträcka sig längre än till stilla betraktelser över liljorna på marken. Gräspräster visar vägen mot en värld av vetenskap utanför universitetets murar. En värld av fågelskådare, växtsamlare, insektsletare och stjärnspanare: en värld av amatörer.

Det här är ingen krönika över amatörernas historia – den är alltför rik och mångformig för det. Det är några glimtar ur amatörernas svens-

ka 1900-talshistoria, sammanbundna av mina funderingar över vilka amatörerna är och har varit, hur deras historia kan skrivas, och vad det säger om hur vetenskap blir till. Som historiker intresserar jag mig för hur vetenskapens historia skrivs, och hur relationerna har sett ut mellan olika slags vetenskapare, innanför och utanför universitetsvärlden.

Många vill kalla 1800-talet för amatörernas guldålder, och visst verkar verksamheten i skog och mark, på fuktängar, i kalkberg och fjälltrakter ha varit livlig då. Provinsfloror publicerades, samlingar byggdes upp i hem och vid läroverk, skolföreningar exkurrerade och brev om fynd och växtplatser genomkorsade riket mellan prästgårdar och provinsialläkarboställen, museer, skolor och universitetsträdgårdar. Det är en tid då de vetenskapliga anställningarna var få, och möjligheterna att publicera och försörja sig på sina rön var begränsade. Amatörerna hade knappt några ”professionella” att vara ”amatörer” i förhållande till. Det brukar till exempel hävdas att Darwin var amatör, eftersom han inte var anställd vid ett universitet utan kunde sitta hemma på godset Down och forska, finansierad av sin fru Emmas porslinsförmögenhet. Men då blir amatörbegreppet så vitt, och så olikt det vi oftast menar med amatörer idag, att det blir svårt att utforska. Så kanske det är extra angeläget att studera amatörer närmare vår egen tid, under 1900-talet och det gryende 2000-talet. Det är först när den vetenskapliga karriären blir en praktisk möjlighet, som amatörernas alldeles särskilda roll i den vetenskapliga världen blir tydlig.

De episoder ur amatörernas historia jag ska ta upp handlar om växtnamnsbråk vid sekelskiftet 1900 och om de händelser vid olika slags botaniska institutioner på 1970-talet som så småningom resulterade i den Svenska Botaniska Förening vi känner idag, med dess utbud av exkursioner, konferenser och floraprojekt. Det är förstas en stor historia, och bitar av den står

också att finna hos Anders Bohlin, Nils Lundqvist och Bengt Jonsell – kanske går den inte att fånga på ett ställe. Men först några funderingar om var man hittar amatörer, i rummet och i historien.

Vad är en amatör?

Begreppet amatör är samtidigt nedsättande och romantiskt. Å ena sidan betecknar det ofta någon som saknar något – anställning, utbildning eller skicklighet. Amatörer får inte betalt för sin verksamhet, de har inga examina, och till adjektivet ”amatörmässig” föreslår Nationalencyklopedins ordbok synonymerna ”mindre skicklig” och ”dilettantisk”. Å andra sidan handlar det, rent bokstavigt, om kärlek.

Amatörer finns inom en mängd områden, och betyder olika saker beroende på var man söker dem. Ibland har begreppet en formell, närmast juridisk innebörd. Inom tävlingsidrotten var det länge – i vissa fall in på 1970-talet – förbjudet att delta i mästerskap som de olympiska spelen om man inte var ”amatör”, vilket väl skulle tolkas som att man inte försörjde sig på sitt idrottande. En effekt av detta var ju att stora delar av idrotten länge hade en tydlig överklassprägel. Inom vissa grenar framträder gränsen mellan amatörer och professionella än idag på ett tydligt sätt: proffsboxning var länge förbjudet i Sverige medan amatörboxning gick bra, och konståkare med några medaljer innanför bältet lägger tävlandet bakom sig och ägnar sig åt att uppträda i isshower.

Inom teater och musik är amatörerna många och ofta välorganiserade i orkestrar, teatersällskap och inte minst körer. Här är också mötena många mellan utövare av olika slag: amatörkörer engagerar yrkesverksamma sångare till oratorier och rekviem, och lokala teaterföreningar spelar med i uppsättningar på länsteatrar-nas scener.

Och inom vetenskapen har de ytterligare roller, som skiljer sig mellan astronomi och botanik, mellan geologi, arkeologi och historia. Inom arkeologi och paleontologi, där fynd både har ett vetenskapligt och ett ekonomiskt värde, finns både motsättningar och samarbete mellan

akademiska forskare och välbärgade privatsamlare, och verksamheten omgärdas av intrikata nationella och internationella bestämmelser. Lokal- och personhistoria som skrivs av amatörhistoriker får ibland tjäna som underlag för akademiska forskares arbete, men skepsisen är ofta stor och blygsamma släktkrönikor eller storslag-na civilisationsteorier à la Dag Stålsjö har sällan stort anseende vid universitetsinstitutioner.

Även inom botaniken och zoologin är amatörerna knappast sig lika inbördes. Bland de försök som gjorts att teckna episoder från deras historia kan man hitta väldigt olika exempel. Den engelska historikern Anne Secord har studerat botanikintresserade hantverkare i Lancashire på 1840-talet. De hade sällan någon formell utbildning, utan hade lärt sig genom egna fältstudier och flitigt läsande i örtaböcker och läkeböcker, för det var ofta ett medicinskt intresse som låg i botten. Deras botanistklubbar hade inga formella möteslokaler utan träffades på puben, dit de tog med insamlade växter och turades om att identifiera och namnge dem. Trots sin brist på formell bildning var de ofta inlemmade i nätverk där deras kunskap förmedlades till botanister vid universitet och botaniska trädgårdar, eftersom dessa saknade kunskap om ståndorter och varieteter som hantverkarna kände till.

Hundra år senare, och i andra änden av skalan har vi en person som Fru Draba, Elisabet Ekman. Hon var en välbärgad änka från Djurs-holm, välkänd bland botanister, som ägnade sin tid åt att utforska släktet *Draba* i fjälltrakterna, på Grönland och i herbarier runt om i världen. Trots att även hon saknade formell bildning i botanik hade hon resurser att resa runt i världen, att köpa in instrument för att studera drabornas mer intrikata egenskaper, hon hade ett nätverk av forskare som kunde hjälpa henne med genetiska undersökningar och upplåta plats för odling. Hon publicerade monografier och artiklar i vetenskapliga tidskrifter, och ansågs allmänt som en expert inom sitt område.

Trots dessa stora skillnader, och trots att de flesta amatörer som redan har uppmärksammats av historikerna hör hemma under 1800-talet och

det tidiga 1900-talet, så bör vi inte underskatta kontinuiteten – och återfödelsen – inom amatörtraditionen. Så här beskrev chefen för Naturhistoriska riksmuseets botaniska avdelning, Veit Wittrock, julstämningen på museet år 1880:

På botaniska museet är det särdeles lifligt under julen. Den ordinarie personalen har visserligen semester, men i stället gå der åtskilliga andra som arbeta af intresse för vetenskapen: en är sysselsatt med lafstudier, en med hafsalgstudier, en med Potamogetoner, en (ett fruntimmer! realstudent) med undersökningar öfver byggnad och utveckling af det hypokotyta internodiet hos Compositae, jemfördt med hufvudroten, en med Salices, en med bestämning af en stor samling drifved från Grönland, och en med paleofytologiska undersökningar.

Och hundra år senare, på 1970-talet kunde amatörerna fortfarande fira nyår i museets herbarium, medan forskarna stod hemma på gårdsplanen och smällde raketer.

Amatörtraditionen ger oss möjlighet att få ett nytt perspektiv på de vetenskapliga förändringarna under 1900-talet. För en vetenskapshistoriker som jag är amatörerna ett sätt att fundera över hur vetenskapens historia skrivs, men också att få en vidare förståelse för vad vetenskaplig verksamhet är.

Vetenskapshistoriker har i första hand intresserat sig för den forskning som förekommer vid universitet, högskolor, forskningsinstitut och laboratorier. Det är förstas föga förvånande – akademiska institutioner är centrala i skapandet av vetenskaplig kunskap. Men de verkar i en värld av människor och organisationer som på olika sätt också är delaktiga i denna kunskapsproduktion. Tillämpad forskning, undervisning, amatörverksamhet har inte alltid räknats som en del av vetenskapen. Gränserna för vad som kan kallas vetenskaplig forskning har dragits om många gånger genom tiderna, och ibland på sätt som har gjort det svårt att urskilja viktiga samband mellan forskningen och andra områden som traditionellt har setts som mottagare av akademisk kunskap, men som också kan betraktas som deltagare i den vetenskapliga verksamheten.

Även inom vetenskapen dras gränserna mellan olika områden ständigt om. Inom de biologiska vetenskaperna skiljer man ofta på ”grön” och ”vit” biologi, både organisatoriskt och historiskt. I den vanliga berättelsen om den moderna biologins framväxt kring sekelskiftet 1900 får en ny, professionell, vetenskaplig, laboratoriebaserad biologi ersätta den gamla, amatörmässiga, fältbaserade naturalhistorien. Underförstått ändrade den biologiska forskningen inte bara fokus, utan också arbetsmetoder, lokaler och utövare. Det är en berättelse om professionalisering, där grupper som amatörer och uppfinnare har hamnat utanför den akademiska vetenskapen.

Men på senare tid har historiker påpekat att experimentalbiologins framgångshistoria till stor del är en följd av att experimentalbiologerna själva lyckats definiera biologins historia så att den handlar om dem. Gränserna mellan grön och vit biologi är inte alltid lätta att urskilja i praktiken, där molekylärbiologiska verktyg tillämpas på problem från ekologi och systematik. Naturalhistoriens frågeställningar och metoder har dessutom levt vidare genom hela 1900-talet, och det har också hantverkarna, apotekarna och prästerna – och kommunalarbetarna, lärarna och banktjänstemännen – alltså, vetenskapens amatörer.

Att studera vetenskapens amatörer är således ett sätt att utforska hur historien om vetenskapen har skrivits. Det är också ett sätt att studera vetenskapen i vardagslivet – botanik som tidsfördriv, insektsutflykter en söndagseftermiddag och stjärnfall en augustikväll. Men inte minst är det ett sätt att hitta dem som bidrar till den vetenskapliga kunskapens utveckling utan att själva vara vetenskapsmän i formell mening. Då får vi också en rikare bild av villkoren för vetenskaplig verksamhet.

En linneansk tradition?

Svenska Botaniska Föreningens hundraårsjubileum sammanfaller ju som bekant med firandet av Carl von Linnés trehundra födelsedag. Och precis som gräsprästerna är Linné svår att komma undan när det handlar om botanik och amatörer. Föreställningen om en ”linneansk

tradition” genomsyrar diskussionen om amatörernas roll inom botaniken. Men precis vad denna linneanska tradition är för något är svårt att komma underfund med. Somliga menar helt enkelt lärjungarnas resor runt jorden på Linnés uppdrag. Andra avser de iakttagelser av traktens växt- och djurliv, av seder och folk som präster och provinsialläkare nedtecknade och skickade in till universitet och lärda sällskap. Åter andra menar att svenskarna har ett alldeles särskilt naturintresse, som både går tillbaka till Linné, och som Linné själv är ett uttryck för. Den tanken dyker upp hos Johan Wilhelm Dalman, när han 1823 söker pengar för det nyinrättade Naturhistoriska riksmuseet med hänvisning till ”Swenska folkets af ålder kända kärlek för Vetenskaper” och Sverige som ”den nyare NaturalHistoriens fosterbyggd”. Elias Fries talar på 1840-talet om det svenska folkets ”medfödda naturåskådning”, och den gömmer sig också i talet om ”folkets tankar och känslor” som sägs komma till uttryck i de folkliga växtnamnen. Erik Hultén tackar 1950 alla dem som genom ”arvet från Linné” bidragit till arbetet med hans *Atlas över växternas utbredning i Norden*, och hoppas att atlasen ska hjälpa till att hålla det naturintresse levande, som är ett ”typiskt nordiskt drag”.

Varifrån kommer då denna linneanska tradition? Kan den förklara aktiviteten på amatörfrenten genom seklerna, eller behöver den själv förklaras? Som Erik Hultén påpekade i sin bok är botanikundervisningen i skolan en viktig bakgrund till svenskarnas intresse för växter. Latinet dominerade lärdomsskolor och universitet under större delen av 1800-talet, och i folkskolan härskade läsning, skrivning, räkning och kristendom. Det var först mot slutet av 1800-talet som naturkunnigheten, länge ”en främling i folkskolan”, började få ordentligt fäste. Då upphävdes också latinkravet vid universiteten, så att läroverkets reallinje kunde få samma formella status som latinlinjen. Och växterna var det första barnen stötte på i sitt möte med naturkunnighetsundervisningen. För folkskolebarnen var det vanliga ängsblommor och nyttoväxter som stod på dagordningen, medan läroverks-

eleverna skulle beta av flera hundra arter under sina år i skolan, för att mot slutet av gymnasiet få insikt i systematikens gåtor.

Det var 1878 som folkskolans första så kallade normalplan fastställdes, och då fick också naturvetenskapen större plats vid läroverken. Och nog är det en händelse som ser ut som en tanke att 1878 också är året för det första ”moderna” Linnéjubileet. Det allra första jubileet firades förstas 1807 med invigningen av Linneum i den nya botaniska trädgården i Uppsala, men det som då var en huvudsakligen botanisk angelägenhet för uppsaliensare hade 1878 blivit en nationell högtid, med hyllningstal, kantater och statyinvigningar runt om i landet (Linnéstatyn i Humlegården i Stockholm blev dock inte färdig förrän 1885, då också Linnégatan fick sitt namn). Linné blev inte bara en fråga om botanik, utan om nationalkaraktär – och skolan var verktyget för att forma den svenska nationens karaktär. Den linneanska traditionen handlade lika mycket om att vörda Linné som att praktisera hans läror, och i skolan kunde dessa syften gå hand i hand.

Herbariesamlandet gav upphov till en hel undervegetation av handledningar och instruktionsböcker i bestämning och växtpressning, och ett nätverk av läroverksgossar som utbytte rariteter från fjällsemestrar och badortsvistelser för att dryga ut artlistorna. Skolan är förstas ett tveeggat svärd. Min egen morfar, själv ivrig amatörbotanist med fynd av *Orobancha reticulata* och *Pedicularis sceptrum-carolinum* på meritlistan, sade alltid att han lärt sig blommorna vid sin mammas hand. Biologiundervisningen var nog så stimulerande, särskilt med en engagerad pedagog som Knut Bohlin i katedern i läroverket i Nya elementar, men skolan kunde lika gärna ta död på botanikintresset som väcka det med allt växtpressande. Men trots allt skapade botanikundervisningen flera generationer svenskar som hade en botanisk rutin att falla tillbaka på, om de till äventyrs skulle komma på tanken att leta växter på gamla dar. En tradition – linneansk, ursvensk eller nationalromantisk – behöver en grund att vila på och något som för den vidare.

Växtnamn och kommunikation

Centralt för samarbete mellan olika utövare av vetenskaplig verksamhet – forskare, amatörer, jägmästare, kommunekologer – är möjligheten till kommunikation. Föreningar, tidskrifter och konferenser är mötesplatser för många, men ett givande samspel är också beroende av att man kan förstå varandra, använder samma ord, metoder och verktyg. Inom botanik och zoologi är nomenklaturen inte bara ett kommunikationsmedel, utan bärare av föreställningar om släktskap och utveckling. Internationella organ kontrollerar sedan mitten av 1800-talet organismernas namngivning genom intrikata regelverk (versionen från år 2000 är på närmare 500 sidor) och återkommande konferenser. Det är en värld som varit präglad av stora motsättningar mellan nationella stilar, mellan ”lumpers” och ”splitters”, mellan olika historiska auktoriteter. Vilken av Linnés publikationer som skulle utgöra utgångspunkten för den botaniska namngivningen var en fråga som inte fick någon slutgiltig lösning förrän vid botanikkongressen i Stockholm 1950.

Men alla som handskas med blommor använder sig inte av de latinska namnen. Under 1800-talet blev handeln med växter allt livligare i takt med att trädgårdsodling blev en allt populärare hobby. Fröförsäljarna ville marknadsföra sina varor med fantasieggande beteckningar, och floran av växtnamn växte snabbt. På liknande sätt hade Linnés nomenklatur under 1700-talet spridits över världen via frökataloger och hortikultur. Men 1800-talets botanister oroade sig över de direktöversatta namnen från tyska handelsträdgårdar. Särskilt bekymmersamt var det att ungdomen inte fick lära sig ett enhetligt namnskick i folkskolan, som blivit så pass etablerad i det sena 1800-talet att naturkunnigheten började få plats jämte modersmål, räkning och kristendom.

Så år 1894 tog Lantbruksstyrelsen initiativ till en ”normalförteckning” över de svenska växtnamnen. Dessa skulle vara både vetenskapliga och pedagogiska, och därför valde man att ge dem samma tvådelade form som de latinska

namnen, med släktnamn och artepitet. För att inte allmogen skulle förledas att tro att solrosen var släkt med nyponrosor och vresrosor fick den alltså samma ändelse som sin odlade kusin inom släktet *Helianthus* – och släktet kom följaktligen att innehålla de båda arterna jordärtskocka och solskocka.

Normalförteckningen piskade upp en storm i botanikvärlden, som inte bedarrade på många år. Varför var då växtnamnen så viktiga?

Namnen var den viktigaste länken mellan de akademiska botanisterna och amatörerna. För mycket mixtrande med de växtnamn som ”sedan århundraden varit brukliga och innerligt förbundna med folkets tankar och känslor” kunde hota informationsutbytet dem emellan. Samtidigt var det angeläget att skapa en standard för detta utbyte; en uppsättning unika och stabila termer som möjliggjorde säker kommunikation. Det var inte bara så att folket lättare skulle förstå växtvärldens mysterier – minst lika viktigt var att folket skulle kunna förmedla upplysningar om denna växtvärld till forskare och fröfirmor på ett tillförlitligt och enhetligt sätt. Normalförteckningen var inte bara en källa till befängda växtnamn. Den var lika instabil som den föränderliga vetenskapliga nomenklaturen, och den hotade utbytet av information mellan botanister av alla slag: forskare, odlare och amatörer.

Trots att normalförteckningen kom ut i flera upplagor, den sista så sent som 1932, så fick den inte något stort genomslag utanför lantbruksskolorna. En avgörande faktor var skolfloran Krok-Almquist, vars redaktörer ställde sig på kritikernas sida och hindrade lantbruksstyrelsens växtnamn från att spridas till folkskolor och läroverk. Något officiellt svenskt namnskick fanns inte, förutom det som rädde i praktiken genom Krokens dominerande ställning. Men namnfrågan var inte död. I slutet av 1970-talet återupptod den i form av en checklista för Nordens växter. Men initiativtagare den här gången var ingen statlig myndighet, utan en ideell organisation. Och målgruppen var inte lantbrukselever, utan amatörer.

Projekt Linné, landskapsfloror och föreningsliv

Efterkrigstiden var en turbulent period i botanikvärlden, bland amatörer och professionella av alla slag. I den akademiska forskningen tog den vita biologin allt större plats, och ekologin vann insteg i forskningsråd och fakulteter. Men traditionell växtgeografi och systematik levde farligt – 1962 föreslog den så kallade Riksmuseiutredningen att museets professurer skulle omvandlas till forskartjänster i immunologi, biofysik och molekylärbiologi. Även om hotet avvärdades och den systematiska forskningen räddades, så brukar decennierna efter andra världskriget beskrivas som en tid av nedgång för floristisk verksamhet i allmänhet, och för amatörerna i synnerhet. Flödet av pressade växter till museer och herbarier tunnades ut, och när universitetsforskarna i allt större utsträckning vände blicken mot fjärran länders flora så såg kontaktytorna mot bakgårdens botanister ut att krympa.

Men 1960- och 70-talen var också den gryende miljörörelsens tidevarv. Den amerikanska marinbiologen Rachel Carsons bok *Tyst vår* väckte opinionen runt om i världen, även om naturskyddare hade stridit för reservatsbildning och älvräddning sedan seklets början. En traditionell institution som Riksmuseet vädrade morgonluft och motiverade sin verksamhet med både naturskyddsriktad folkbildning och biocidstudier i fågelsamlingarna. Den tekniska diskussionen om DDT och PCB fick en konkret, lokal dimension i försvinnande fåglar, döda vägrenar och monokulturer, och naturskyddsföreningarnas medlemsantal började stiga (även om den absoluta toppen dröjde till säldöden 1988). Och även om den offentliga debatten och de iögonenfallande aktionerna ofta rörde energifrågor och miljögifter i industri och jordbruk, så växte intresset också för lokala kalhyggen och igenväxande slätterängar.

Delvis närdes detta intresse i offentliga organisationer: Naturvårdsverket inrättades 1967, och länsstyrelserna (som även tidigare haft ansvar för naturskydd men med små resurser) fick ett allt viktigare miljöansvar. Inventerings-

projekt av olika slag drogs igång, ofta – som tidigare – i samarbete med naturskyddsföreningar och frivilliga. Från akademiskt håll ville man också utforska den kunskap om floraförändringarna som doldes ute i bygderna. Hugo Sjörs, professor i växtbiologi i Uppsala, efterlyste en ”Sveriges biologiska undersökning” – förebilden var förstas myndigheten Sveriges geologiska undersökning grundad redan 1858 – för en systematisk övervakning av naturen. Andra förslag var mer blygsamma. Örjan Nilsson, föreståndare för den botaniska trädgården i Uppsala, startade 1972 projektet ”Bevara utrotningshotade växter” i samarbete med Naturhistoriska riksmuseet. Tanken var att få grepp om vilka arter som var på fallrepet, och om möjligt ordna en fristad åt dem i landets botaniska trädgårdar (som samtidigt stärkte sitt existensberättigande gentemot sparbenägna statsmakter). Snart övertalades den nybildade svenska avdelningen av Världsnaturfonden att stödja verksamheten – men under den mer schvungfulla rubriken ”Projekt Linné”.

Landets botanister – av alla slag – uppmanades att skicka in upplysningar om hotade arter. Telefonsamtal, personliga brev och handskrivna lappar blev så småningom till ett system av färdigtryckta landskapslistor, som skickades ut för ifyllning till projektets deltagare. Rapportörerna själva hittades genom medlemmarna i botaniska föreningar och naturskyddsorganisationer, genom upprop i tidskrifter som *Svensk Botanisk Tidskrift*, *Fauna och flora* och *Sveriges natur*, och helt enkelt genom mun-mot-mun-metoden. På så sätt kom Projekt Linné inte bara att utforska den hotade floran, utan också att kartlägga en annan art vars status varit oklar: den botaniska amatören.

Projekt Linné har fått en närmast mytisk status när det gäller att beskriva förändringarna i den svenska floristikvärlden och amatörernas återfödelse på 1970-talet. Tillsammans med projekt som Faunavård i skogsbruket lade det grunden till ArtDatabanken och det moderna rödlistesystemet på svensk botten. Och även om det kanske går att överdriva projektets betydelse så fångar det många viktiga aspekter av hur

ser kan kopplas till växtgeografins frammarsch vid universiteten och en alltmer omfattande inventering av landets naturresurser, men också till det expanderande skolväsendet där den linneanska botaniken var fast förankrad, och där växtsamlande läroverkspojkar framhärade i sitt intresse genom ämbetsmannakarriärer och familjeliv.

Efter en tid av minskande aktivitet gick landskapsflororna en ny vår till mötes på 1970-talet. Ett pionjärprojekt i denna nya våg av landskapsfloror var Projekt Östergötlands flora under ledning av överingenjören Erik Genberg. Projektet förenade drag från äldre landskapsfloror och nyare inventeringsprojekt. Till de traditionella dragen hörde den lilla inventeringsgruppen under ledning av en stark initiativtagare och fokus på enheter som landskap och socknar, medan ambitionen att uteslutande notera arters förekomst eller frånvaro inom varje område påminde om senare projekt som *Atlas of the British Flora* (1962). Områdesindelningen, där små socknar slogs samman och stora delades upp till sektioner på en till två kvadratmil, förde snarare tanken till äldre engelska inventeringar enligt *vice-county*-systemet. Bakom inventeringsmetodiken låg en intrikat ekvation, där faktorer som yta, tidsåtgång, antal deltagare och grad av noggrannhet vägdes samman för att projektet både skulle skapa ny kunskap och vara praktiskt genomförbart.

Det dröjde bara fyra år från inventeringens början 1973 till att floran publicerades 1977, och projektets effektivitet gav deltagarna uppmärksamhet och blodad tand – intresset riktades mot angränsande landskap. Småländska entusiaster vaskades fram ur Projekt Linnés rapportörslistor, och vid ett möte i Ljungby träffades lokala Linné-inventerare, östgötska veteraner, lokala SNF-aktivister och museibotanister med småländsk anknytning. Till skillnad från Genberg men i likhet med de akademikerstyrda inventeringarna i Storbritannien, Nederländerna och Tyskland valde man ett rutsystem baserat på Generalstabens kartor, där rutor med fem kilometers sida inventerades med avseende på arters förekomst eller

frånvaro. Småländsprojektet hade också starka akademiska inslag, inte minst genom Thomas Karlsson, inledningsvis vid Lunds universitet, och så småningom intendent vid Naturhistoriska riksmuseets botaniska avdelning och redaktör för den ”nya” *Svensk Botanisk Tidskrift*.

Parallellt pågick också forskarstyrda inventeringar i Dalsland och Västmanland som drevs av professor Hugo Sjörs doktorander i växtbiologi. De fungerade som samlingspunkter för flera av de forskare vid olika institutioner som intresserade sig för frågor om inventering och om strategier för att öka det allmänna intresset för artorienterad naturvård. Inte minst Per-Arne Anderssons avhandling *Flora över Dal* framhölls som ett exempel på hur människor utan avancerade kunskaper i botanik kunde delta i inventeringar och bidra med värdefull växtgeografisk information. Projekten fungerade lika mycket som övningar i metodutveckling och arbetsorganisation som växtgeografiska verk. Deras arbetssätt liknade på många sätt den beskrivning Anne Secord har gett av de engelska hantverkarnas botaniska publikbar 150 år tidigare – dagliga inventeringar i friska luften och kvällsliga sammankomster över de ännu oidentifierade växterna och en flaska vin.

Men när Andersson och Ulf Malmgren disputerade på sina floror i början av 1980-talet var det inte lika självklart som det hade varit hundra år tidigare att landskapsfloror kunde räknas som forskningsprojekt. Den inventeringsverksamhet som universitetsbotanister tidigare hade ägnat sig åt, bedrevs nu allt mer av olika slags naturskyddsinstitutioner – och av amatörer. Det akademiska inslaget i de moderna landskapsflororna är ofta stort (till exempel i Sörmlands och Skånes floror), men arbetet drivs av botaniska föreningar med svaga formella band till universiteten, även om de personliga banden kan vara starka. I stället är det Svenska Botaniska Föreningen, som med ekonomiska bidrag, rådgivning och mötesverksamhet har tagit rollen som informell samordnare och uppmuntrare av projekten.

Figur 2. Några av de senaste decenniernas rika skörd av landskapsfloror – amatörhistoria i vardande.

Återigen skulle man kunna se detta som ett slags arbetsdelning i botanikvärlden: det är svårt för universitetsforskare att bygga en karriär på landskapsfloror, och inventeringar utförs i stället i regi av länsstyrelser och frivilligföreningar. Det betyder förstås inte att universitetsforskarna saknas i floraprojekten – tvärtom! Men då har de sina amatörhattar på sig.

Parallellt med landskapsflororna pågår det förstås en mängd andra inventeringsprojekt av olika slag. En mycket specifik slags uppsikt över växterna hålls av floraväktarna, som övervakar hotade arter genom att besöka växtlokaler, notera förändringar och rapportera. De har ett intressant och inte helt okomplicerat förhållande till landskapsflororna. Å ena sidan är floraprojekten ett viktigt sätt att rekrytera botanister som kan fungera som floraväktare. Floraväkteriet kan också vara ett sätt att hålla den botaniska aktiviteten vid liv i det vakuum som lätt kan inträda när floran väl är tryckt och färdig. Men det finns också viktiga skillnader mellan att vara floraväktare och att inventera ett landskap.

Det finns de som misstänker att floraprojekten i sin ambition att vara heltäckande kan dra uppmärksamheten och energin bort från de specifika hotade arterna. Att bevaka enskilda arter, räkna individ och identifiera hot är inte nödvändigtvis samma slags färdighet som att hantera en fältlista – även om det förstås oftast är en smal sak för en rutveteran att ta sig an floraväktarnas uppfattning om hur man uppskattar antal eller avgränsar en lokal. Och så finns ju den historiska egenheten att miljöövervakning ofta sker på länsnivå, medan

flororna använder de gamla landskapsgränserna för att inte bryta linjerna bakåt i tiden – även om landskaps- och sockengränser förstås också har en egen brokig historia. Men i takt med att landskapsinventeringarna når sin fullbordning så kommer bygderna kanske att krylla av sysslöslösa potentiella floraväktare, som inget högre önskar än att försäkra sig om att den mångfald de så omsorgsfullt har dokumenterat också får en chans att bestå.

Entusiaster, nätverk och ensamvargar

Projekt Linné, landskapsflororna, och 1970-talets förändringar inom SBT och SBF illustrerar de många nätverk som botanikens amatörer verkar i, och den konkreta roll som amatörerna spelar för botanisk forskning och naturvård. Men det finns förstås också de som inte vill ingå i dessa nätverk, inte inordna sig i florainventeringens ruttmönster. Många inventerare kan berätta om flyktiga figurer de stött på i fält – människor med djup och detaljerad kunskap om traktens växter men som inte syns i föreningens rullor eller bland de rutansvariga. I vissa fall kan oviljan att delta i rapporteringsprojekt böttna i en misstanke att informationen kan användas på fel sätt – till exempel i samband med utbyggnader och markexploatering – eller att den sjanghajas högre upp i systemet och publiceras utan uppgift om dess ursprung. Men andra vill helt enkelt inte ägna sig åt växterna på andra än sina egna villkor.

Dessa amatörer får knappast sin historia skriven. De dyker sällan upp i tidskriftsartiklar, floraprojekt eller i föreningslivet, men kanske

bland herbariearken på ett museum eller i någon växtspecialists brevväxling. Läroverken hade ofta en livlig vetenskaplig verksamhet, men många herbarier och arkiv har försvunnit i skolreformer och städprojekt.

Därför är landskapsflororna, Projekt Linné och Svenska Botaniska Föreningen extra intressanta för en historiker. De gör amatörerna synliga, lockar fram dem ur skogsbrynet och ut i offentligheten där jag kan spåra dem genom publikationer, konferensdeltagande och artrapporter. Där möter de också sina kolleger vid universitet och myndigheter, och visar hur botanikens olika delar hänger ihop med varandra – inte sällan i en och samma person, som på samma gång kan vara forskare, naturvårdskonst och deltagare i landskapsfloror. Där gör de också vetenskapshistorien till en rikare berättelse om vetenskapens betydelse i vardagslivet, och om hur denna vardagliga aktivitet i sin tur griper in i skapandet av vetenskaplig kunskap.

Kanske är det också dessa institutioner som måste bära upp den linneanska traditionen – vad den nu är för något. När växtsamlandet försvunnit ur skolorna och när studieförbundens medlemmar blir allt färre behövs en annan grundval för blomsterintresset att vila på, en infrastruktur som kan föra det vidare från generation till generation och från landsända till landsända. I dessa Linnéjubileumstider borde kanske den historien få större uppmärksamhet. Inte bara historien om stora män, vetenskapliga genombrott och internationell berömmelse, utan om vårexkursioner, inventeringsläger och databassnickeri. Den amatörernas historia som skrivs av amatörerna själva, i inledningen till varje landskapsflora. Och vem är egentligen historien till för?

- Tack till alla botanister – av alla olika slag – som delat med sig av sin tid och sina erfarenheter till mig under mitt arbete med amatörernas historia.

Litteraturtips

- Allen, D. E. 1994. *The naturalist in Britain: a social history*. – Princeton Univ. Press, Princeton.
- Beckman, J. 2004. *Växter, vetenskap och folkpoesi: nomenklatur som medium*. – I: Ekström, A.

(red.), *Den mediala vetenskapen*. Nya Doxa, Nora, sid. 299–319.

Christensson, J. 1999. *Vetenskapen i provinsen: om baronerna Gyllenstierna på Krapperup och amatörernas tidevarv*. – Atlantis, Stockholm.

Eriksson, G. 1995. *Fru Draba*. – I: Ambjörnsson, R. & Sörlin, S. (red.), *Obemärkta: det dagliga livets idéer*. Carlsson, Stockholm, sid. 281–297.

Keeney E. B. 1992. *The botanizers: amateur scientists in nineteenth-century America*. – Univ. of North Carolina Press, Chapel Hill, NC.

Nilsson, Ö. 2005. *Från Projekt Linné till Rödlistan 2005*. – *Svensk Bot. Tidskr.* 99: 154–158.

Secord, A. 1996. *Artisan botany*. – I: Jardine, N., Secord, J. A. & Spary, E. C. (red.), *Cultures of natural history*. Cambridge Univ. Press, Cambridge, sid. 378–393.

ABSTRACT

Beckman, J. 2007. *Amatörbotanikens 1900-tal. [Amateur botany in twentieth-century Sweden.]* – *Svensk Bot. Tidskr.* 101: 55–64. Uppsala. ISSN 0039-646X.

The nineteenth century is often designated the “age of the amateur”. But amateur botanists – however you define them – have played an important part in science during the twentieth century as well. Amateurs are central to biological recording and not least to understanding scientific practice as a part of every-day life. The role and meaning of amateur botany is traced through ideas about Linnean traditions, the importance of nomenclature for communication between different kinds of botanists, and the new wave of local flora projects in the late twentieth century.

Jenny Beckman är vetenskapshistoriker och forskar om biologins historia. Hon intresserar sig särskilt för botanik och systematik och för vetenskapen utanför laboratoriet: i skolor, utställningar och föreningar. Hennes avhandling *Naturens palats* från år 2000 handlar om Naturhistoriska riksmuseet. Adress: Avdelningen för vetenskapshistoria, Uppsala universitet, Box 629, 751 26 Uppsala E-post: jenny.beckman@idehist.uu.se